

Az örmény egyház szerkezeti felépítésének teológiai és történelmi kérdése

„Miután a mi Urunk, a kereszten felmagasztalt Jézus megdicsőült, kiárasztotta a megígért Lelket. Általa hívta meg és gyűjtötte a hit, remény és szeretet egységébe az Újszövetség népét, vagyis az Egyházat, ahogy az apostol tanítja: «egy a test, egy a Lélek, mint ahogy hivatásunk is egy reményre szól. Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség» (Gal 3,27-28). (...)

Így az Egyház, vagyis Isten egyetlen nyája, mint a népek között felemelt zászló, a béke evangéliumát hirdeti az egész emberiségnek, miközben reménységgel telve vándorol égi hazája és célja felé" - olvassuk a II. Vatikáni Zsinat Unitates Redintegratio c. dokumentumának bevezetőjében.

„Krisztus varratlan köntösét szakadások tépték" - ez történelmi tény. Az örmény egyház is egy vérszínes folt Krisztus vérral átitatott köntösén, és egy enyhe kis örmény szakadás is hozzájárult ahhoz, hogy ezen a köntösön a szakadás még mélyebb legyen. Ennek a szakadásnak a vonalán próbálunk elindulni az alábbiakban, hogy felfedezzük, mit jelentett az örmény egyház szempontjából az egység felbontásának bűne; mik ennek konkrét megnyilvánulásai, és milyen feladatok hárulnak ránk, akik ebbe a helyzetbe csöppentünk és vállunkon viseljük az évezredek örökségét.

Először is annak feltérképezésére vállalkozunk, hogy miként alakult az örmény- és a világegyház kapcsolata az első századokban. Egy nehezen érthető dogmatikai, krisztológiai kérdéssel állunk szemben, amely napjainkban már túlhaladott, de a „tudós becsületesség" megkívánja tőlünk pontos ismeretét. Ennek ismeretében konkrétan az örmény egyház szerkezeti felépítésére irányul figyelmünk: hogyan alakult ki az örmény egyházban egy apostoli és egy katolikus irányzat, és mit jelent ez az erdélyi örmény gyökerű magyarörmények számára.

Akadémiai körökben elfogadott tény, hogy Krisztus egyetemes egyházának szakadását a Kelet egyházának elszakadása jelentette Nyugat egyházától. Ekkor távolodott el ugyanis Konstantinápoly Rómától, és lett végérvényesen keleti görög és nyugati római egyház.

Az örmény egyház kérdése azonban nem ehhez, hanem sokkal korábbi eseményekhez kötődik. Az „örmény egyházszakadásnak" nem is kifejezetten ecclesiológiai (egyháztani) vonatkozása van, mint az ortodox egyházak esetében, hanem krisztológiai kérdés, és azokkal az első századbéli teológiai nehézségekkel függ össze, amelyek az un. krisztológiai dogma kikristályosodásánál és megfogalmazásánál merültek fel. Az egyetemes egyház egy olyan szakaszára tehető az örmény egyházszakadás kérdése, amikor a keresztyén világot az a kérdés határozta meg, hogy - profánul fogalmazva - Jézus Krisztus milyen mértékben ember és Isten, mennyi benne az emberi és mennyi az isteni, és hogyan lehet elképzelni az istenségnek és emberségnek kapcsolatát egyazon személyben. Ha ugyanis túlságosan kiemeljük a megtestesült Ige emberségét, akkor háttérbe szorulhat istensége (Áriusz tévedése), ha viszont túlságosan kiemeljük istenségét, akkor nyugodtan megkérdezhetjük, hogy akkor Jézus Krisztus valóban valóságos ember volt-e, vagy sem? (A kérdés Apollinariusz tévedésével függ össze).

Az örménység számára is meghatározó vita Nesztóriusz tanításával kapcsolatban robbant ki, akit az Efezusi Zsinat (431) kifejezetten elítélt, mert amikor azt tanította, hogy „valldd a méltóságos Egységet, miközben a természetek maradnak", az egységet nem valóságosan (szaknyelven; ontológiailag), hanem csak erkölcsileg képzelte el Jézus személyében (olyan érvek alapján, hogy Jézus pl. nem ismerte a végítélet pontos idejét, stb.). Nesztóriusz tanításának ellensúlyozására, amely túlságosan szétválasztotta a két természetet (difizitizmus) megszületett egy olyan teológiai irányzat, amely Jézusban egy szigorú egységet tanított, és amit a dogmatika reális monofizitizmus névvel ismer (olyan keveredés, mint csepp a tengerben, stb.) és Eutichész nevéhez fűz.

Anélkül, hogy elmerülnénk a kérdés elemzésében, megjegyezzük, hogy a krisztológiai vita végső megoldását a Kalcedoni Zsinat jelentette (451): „egyetlen Fiút kell vallani, ugyanazt, aki tökéletes istenségében és tökéletes emberségében, [...], egy és ugyanazon Krisztust, Fiút, Urat és Egyszülöttet, akit két természetben keveredés, változás, megosztottság nélkül ismerünk el, ahol a természetek közötti különbség az egyesülés révén semmi esetre sem szűnt meg, hanem sokkal inkább megmarad minden természet sajátossága és egy Személyben és egy hypostasisban egyesül, nem oszlik meg a két természet között, és nincs szétválasztva”.

Az örmények Nesztóriusz tanítását elítélték, de mivel úgy tűnik, hogy ugyanez a tan érvényesült a kalcedoni zsinaton, jóhiszeműen szembefordultak a zsinattal, amit idővel az egyetemes egyház elfogadott, és aminek tanítása a mai napig is érvényben van. A szembefordulás kettős történelmi okra vezethető vissza. Először is az örmények a szírek egy kisebb csoportjának hatalmába kerültek, akiket a Kelet-Római Birodalom területén üldözni kezdtek, mert Jézusban a két természet keveredését tanították. Másodsorban az örmények pontosan a zsinat évében vívták meg Awarayr mellett, Vartan Mamikonian vezetése alatt a perzsákkal szemben azt az ütközetet, amely az örmény nép második keresztsége, helyesebben vérkeresztsége. Egyértelmű, hogy a politikai helyzet akadályozta a kalcedoni zsinaton való részvételt, és az akkori kommunikációs eszközök sem tették lehetővé azt, hogy viszonylag rövid időn belül értesülhessenek a zsinati döntésekről. 451-re tehető tehát az örmény egyház elszakadása a keleti egyház ortodox világtól. Ennek az állapotnak szentesítésére a II. dwini zsinaton, 552 július 11-én került sor, amikor az örmények önálló időszámítást kezdtek, és amit napjainkban a különféle kiadványokban a hagyomány kedvéért csupán megjelölnek, de nem követnek.

Idővel maguk az örmények is felfedezték a kalcedoni zsinat valódi mondanivalóját (Odzenaci János) és a jelenlegi dogmatika sem vádolja az örményeket monofizitizmussal, hanem a kopt, káld és jakobita egyházakkal együtt a prekalcedonita jelzővel illeti, ezzel is jelölve, hogy ezek az egyházak nem eretnekek, hanem úgymond „leragadtak” a Kalcedoni Zsinat előtti állapotnál.

A katolikus és az örmény egyház szempontjából fontos esemény volt I. Karekin ecsmiadzini katolikosz 1996-os római látogatása. December 13-án a katolikosz a katolikus egyházfővel aláírt egy Közös Nyilatkozatot, amely az ezeröttszáz évig tartó teológiai vitában mérföldkövet és remélhetőleg végállomást jelent.

A Szentatya 1997 január 22-i általános kihallgatásán így emlékszik az eseményre: „teológiai megnevezés, nyelvi nehézségek, kulturális különbségek akadályozták meg évszázadokon keresztül a valódi párbeszédet. Nagy örömünkre megadta az Úr, hogy végre közösen vallhassuk meg hitünket Jézus Krisztusban, valóságos Istenben és valóságos emberben. Róla állítottuk a Közös Nyilatkozatban, hogy «valóságos Isten istenségében és valóságos ember emberségében; istensége egyesült emberségével Isten egyszülött Fiának személyében, egy olyan egységben, amely valóságos, tökéletes, keveredés, váltakozás (alteráció) nélküli, megoszthatatlan és szétválaszthatatlan.»

Az örmény egyház életében a Bizánctól való eltávolodás meghatározó volt. A jelenlegi helyzet más képet mutat, hiszen a Közös Nyilatkozat után semmiféle teológiai különbség nincsen az örmény és a katolikus egyház között. Van azonban egy ekkleziológiai (egyháztani) különbség, amelynek áthidalása komolyabb problémát jelent. Mindannyian tudjuk, hogy az örmény egyházban létezik egy örmény apostoli és egy örmény katolikus egyház.

Ennek tárgyalása előtt azonban tisztáznunk kell azt a terminológiai különbséget, amit az örmény apostoli egyházon belül tapasztalunk. Mit jelent az, hogy apostoli egyház, és miért nevezük az örmény egyházat apostolinak? Az örmény egyház megnevezésénél ugyanis nem csak az apostoli, hanem olykor a gregorián jelzővel is találkozunk. A gregorián és apostoli jelzők közötti különbségnek történelmi-ideológiai a gyökere, és használatuk attól függ, hogy melyik kifejezést részesítjük előnyben. A gregorián (luszavoragan jegereci) megnevezés a

Cezareában püspökké szentelt Világosító Szt. Gergely nevéhez fűződik, aki mint ismeretes - megkeresztelte III. Trdat királyt. Az örmény egyház apostoli (arakelagan jegereci) eredete Tádé (és Bertalan) apostolra vezethető vissza és a róluk szóló szíriai Tádé/Addai ókeresztény legendához fűződik. A legenda szerint az edesszai Abgar Ukkama király hallva Jézus csodálatos tevékenységéről magához hívta, hogy gyógyítsa meg őt és uralkodjon vele. Jézus maga helyett Tádé apostolt küldi a királyhoz. A történelem a királyt az „örmények” királyának is ismeri, amiből arra lehet következtetni, hogy Tádé Örményországban is működhetett és itt is szenvedett vértanúhalált Sanatruk király idejében, akit a legenda Abgar fiaként említ. A tudósok szerint mindebből annyi felel meg a történelmi valóságnak, hogy a II. században valóban létezett egy Sanatruk nevű örmény király, aki a „korszellemnek” megfelelően, és valószínűleg a szomszédos Római Birodalommal való jószomszédi viszony megőrzése érdekében maga is üldözte a keresztényeket. Így a Tádé legendának (és a Szt. Bertalan legendának) valóban lehet történelmi alapja. Egyes örmény történészek ezért szívesebben emelik ki az örmény egyház apostoli eredetét, mint pl. M. Ormanian, ahol a szerző a minden örmények pátriárkális székének számozását (a Világosító Szt. Gergely utódaitól eltérő jelöléssel) Szt. Tádé apostollal kezdi. Az örmény apostoli egyház megnevezés azonban metodológiailag olyan szempontból helytelen, hogy pl. a Rómával később egyesült örmény-katolikus egyház is apostoli, amennyiben Péter székéhez kötődik, amiről ebben a vitában gyakran elfeledkeznek. Ha viszont a keleti nemzet-egyházi szempontot vesszük figyelembe, akkor bizonyos, hogy az apostoli jelző használata helyes.

Az örmény egyház megnevezésénél sokkal fontosabb az örmény egyház autokefáliájának és az örmény egyházi identitástudat kialakulásának kérdése. Örményország egyértelműen missziós terület volt, és ebben Bizánc szerepe meghatározó. Világosító Szt. Gergely sem volt tiszta örmény származású, és szentelésére Cezareában került sor. Bizánc szívesen fenntartotta volna ezt az „erőviszonyt”, de ez egyben azt is jelentette volna (és de facto erről volt szó), hogy az örmény egyház Bizánc alárendeltje. Ennek az alárendelt viszonynak megszüntetésére Pap király idejében (368-374) került sor, aki Manazgerti Izsáknak (373-377) megtiltotta, hogy Cezáreába menjen és ott szenteljék püspökké.

Az örmény egyház önállósulásának útján mérföldkövet jelentett egy új lelki központ kialakítása. A korábbi pogány időkben fennmaradt Asthisat helység helyett a katolikosz fontosnak tartotta a püspöki székét Vagharsapat, a király központja közelébe helyezni, ami biztonságot és befolyást is jelentett. A legenda szerint maga az Egyszülött mutatta meg az építendő templom helyét, az örmény apostoli katolikosz székhelyét. Innen a helység neve, Ecsmiadzin (az Egyszülött alászáll), ahol ma is őrzik azt a követ, amelyre a legenda szerint az Egyszülött alászállt. A megnevezésnek van egy ideológiai alapja is, hiszen az örményeknek ezentúl már nem a görögök kell megmutassák az igaz hit útját, hanem maga az Üdvözítő az, aki az örmény egyházat „vezeti”. A történelmi objektivitás azonban megkívánja annak figyelembevételét, hogy az örmény egyház nem szakította meg kapcsolatait Bizánccal, amire Arahezaci Guit (461-478) és Othmseci Babgen (490-516) katolikoszok esete bizonyít, akik Bizánccal a perzsa elnyomás ellenére is élénk kapcsolatot tartottak fenn.

Az örmény egyházban azonban nemsokára egy újabb szakadás állott be, aminek oka az „ezeregy templom városának”, Áninak a pusztulása (1054). Az örmény egyház életében egyrészt ez, másrészt a Cilicia területén épült egyre több kis kolostor az ecsmiadzini katolikoszi szék elmozdulását eredményezte. Cilicia stratégiai helyzeténél fogva kulcsszerepet játszott a Szentföld felszabadítására induló kereszties hadjáratok idején, ugyanis a kereszténység utolsó bányájának bizonyult. Érthető, ha az örmények ebben az időben politikai és egyházi szempontból is keresték a nyugattal való kapcsolatot. Erre az időre tehető az ecsmiadzini katolikoszi szék vándorlása, amely több lépésben történt: Thavblourba (1062), majd Dzamendavba (1072) majd Akhtamár (1113), Dzvokba (1116). A hely azonban mégsem bizonyult biztonságosnak, hiszen pár évvel később, 1150-ben a főpap

átköltözött a ciliciai tartományokhoz közelebb álló, az Eufrátesz partján fekvő Hromklába. Az örmények kihasználva a történelmi helyzetet (a frankok edesszai veresége) elérték azt, hogy Cilicia koronája 1188-tól II. Lewon báró fejére kerüljön, aki I. Lewon néven „Kis Örményország” királya lett.

Az örmények ebben az időben szoros kapcsolatba kerültek a latinokkal, ami kezdetben nagyon barátságos viszonyt jelentett (a kérdésre még visszatérünk). Ennek következménye pl. az örmény püspöki süveg, ami a római püspöki süveghez hasonlít, és amit úgy az örmény gregorián, mint katolikus egyházfő használ.

A ciliciai királyság megalapításának és az örmény király megkoronázásának egyértelműen politikai jellege volt. A keresztes hadjáratokat elindító pápák ebben az erős keresztény tömbben látták a kereszténység jövőjét az araboktól és mongoloktól veszélyeztetett területen. Ezért amikor I. Hetum (1226-1269) a mongol betörés után elfogadta a mongol felsőbbiséget, a pápa kénytelen volt megerősíteni „lelki hatalmát”: ferences és domonkos pátereket küldött az örmény területekre, ezzel egyértelműen bosszantva a Rómával ugyan jó barátságban élő, de egyháziilag nem egyesült örménységet. A latinizálás addig „fajult”, hogy II. Hetum (1289-1301) belépett a ferencrendbe. Ugyanakkor a katolikoszi szék az arab támadások miatt már Hromklában sem bizonyult biztonságosnak, és 1292-ben átkerült Sisbe (jelenleg Kozán, Törökország).

A Ciliciai örmény királyság külső és belső csatározások miatt Lusignan V. Leon (1374-5) uralkodásával megszűnt, és az uralmat átvették a mameluk törökök. Ezzel a kereszténység védőbástyája ezen a vidéken elpusztult, a ciliciai királyi címet átvette a ciprusi uralkodó és a Savoya-ház. Napjainkban csak elszórtan élnek örmény közösségek az egykori Cilicia területén, amihez hozzájárult az 1915-ös örmény mészárlás, amely a 20. sz. első genocídiuma.

Ennek a rövid történelmi vázlatnak célja az volt, hogy megértsük a katolikoszi szék vándorlását, és azt az eseményt, amit a ciliciai királyság megszűnése eredményezett. 1441-ben ugyanis Nagy-Örményországból az a kérés érkezett Sisbe, hogy a katolikoszi szék térjen vissza eredeti helyére, Ecsmiadzinba. A kérést Gergely IX Mouszapegianc (1439-1446) katolikosz visszautasította, ezért egy 17 püspökből álló szinódus Kirakos Virapetsi személyében új ecsmiadzini katolikoszt választott, aki Minden Örmények Katolikosza címet viseli. 1921-ben az „otthon” maradtak átkerültek először Aleppóba, majd 1930-ban Bejrút egyik külvárosába, Antilliászba.

A jelenleg hivatalban levő két katolikosz - Öszentsége II. Karekin (1999-től) és Öszentsége I. Aram (1995-től) - közötti kapcsolat a keleti gyakorlatoknak megfelelően kollegiális. A keresztény világ közfelfogásában az ecsmiadzini katolikoszi szék számít hitelesnek, elsősorban Örményország függetlensége óta. Mások szerint a folytonosság Sisbe irányul, ezért ez a hitelesebb, ennek eldöntése azonban nem ide tartozik. Az örmény apostoli egyházban így négy közigazgatási egység létezik: Minden Örmények Legfőbb Katolikosza Ecsmiadzinban, a Ciliciai Katolikoszátus Antilliászban, a Jeruzsálemi Örmény Pátriárkátus (Szent Jakab trónján Óboldogsága Torkom pátriárka vezetése alatt 1990-től) és a Konstantinápolyi Örmény Pátriárkátus Óboldogsága Meszrop pátriárka vezetése alatt (1998-től).

Ha folytatjuk a dikrónikus megközelítési módszert, az örmény egyházszerzet kialakulásának újabb fordulatára figyelünk fel. Az örmények Rómával való kapcsolata külön fejtegetést érdemelne. Már korábban említettük, hogy a Ciliciai királyság területén élő örmények kapcsolatba kerültek a latin egyházzal, elsősorban a ferences és domonkos szerzetesek révén. A latin szerzetes missziós elvei azonban nem minden esetben feleltek meg a mai ökumenikus elveknek, és sokszor a prozelitizmust célozták. Így pl. II. Lewon a koronázása alatt a latin hitvallást tette le. A ferencesek és domonkosok hatására a sisi 1307-es és az adanai 1316 (1317?)-es zsinaton az örmények elfogadták ugyan az uniót, amit a Keleten maradt örmények egyértelműen elutasított. De Örményországban is hasonló helyzet alakult

ki, szintén a ferencesek és domonkosok hatására. Itt megszületett az Egyesültek Kongregációja és a nachicseváni érsekség, amely egészen 18. századig létezett, és ennek jogutódja talán a jelenlegi „frankok” örményországi érseksége, amelynek jelenlegi főpásztora a konstancai (Dobrudzsa) Msgr. Nerses Der Nersesian Omech, akit Örményország függetlenné válása után, 1992 november 11-én nevezett ki II. János Pál pápa. Az érsekség székhelye az egykori Alexandropolis, ma Gjumri városa, fennhatósága kiterjed nem csak Örményországra, hanem Grúziára, Azerbajdzsánra és Kelet-Európára, Erdély kivételével.

Az örmény és a római katolikus egyház közötti kapcsolat és közeledés csúcsát jelentette a 1439-es Firenzei Zsinat. Történelmi eseménynek számít, hogy 1439 november 22-én IV Jenő pápa, nyolc bíboros, öt érsek, harmincöt pap, huszonöt apát és két örmény pap, Serkis és Tamás aláírta az uniós formulát, amellyel akkori felfogás szerint visszatértek a katolikus egyház kebelébe. Az unió azonban csak addig tartott, amíg az örmény területek a római egyházat képviselő Genova hatalma alatt voltak, de elhidegült a viszony, amikor a mamelukok elárastották az országot. Mindez talán azt bizonyítja, hogy a firenzei unióknak csupán politikai jelentősége volt, és nem mély vallási meggyőződésből született. 1475-ben a katolikoszátus újra elszakadt Rómától és a katolikus örményeknek nem volt saját püspökségük. A pápa ezért 1650-ben megalapította az Örmény Kollégiumot, aminek jelenlegi jogutódja az 1893-ban XIII. Leó által alapított Leoninum (Pontificio Leonino Collegio Armeno).

A Firenzei Zsinaton azonban történt egy olyan esemény is, amelynek közvetett eredménye az örmény katolikus hierarchia megszületése a galíciai területeken, ahová az örmények Ani pusztulása után jutottak. Templomuk, székesegyházuk volt, ami a szovjet rendszer alatt raktárként szolgált és jelenleg is igen lepusztult állapotban van. A lembergi (ma Lviv, Ukrajna) örmény katolikus hierarchia megszületését az is meghatározta, hogy 1439 december 15-én a korábbi uniós egyezménytől teljesen függetlenül a lembergi Gergely püspök aláírta a Rómával való „egyesülést”, amely G. Hofmann történész szerint a későbbi unió „prelúdiuma” volt. 1630-ban ugyanis Toroszovics Miklós lembergi érsek aláírta az egyesülést, amit a Barberini pápa, VIII Orbán 1635-ben megerősített. Örmény katolikus szempontból az 1630-as esztendő azért meghatározó, mert ez az örmény katolikus hierarchia és egyház megszületésének igazi dátuma.

Ha időben követjük az eseményeket, akkor figyelmünk az antoniánus és a mechitarista rendre irányul. Az örmény antoniánusok Remete Szent Antal életpéldáját követték, a 18. században jöttek létre latin kezdeményezésre, az örmények misszionálása céljából. A rend azonban 1871-ben majdnem teljes egészében megszűnt, egyesek szerint szellemiségét a bzmommari Pátriárkális Klérus viszi tovább.

A mechitarista rendet Szent Benedek regulája alapján Sebastei Mechitár (vigasztaló) (1676. 07. 02, Kisörményország, Szebaszte -1749. 04. 27, Szent Lázár Szigete, Velence) alapította Konstantinápolyban 1701-ben, és 1717-ben jöttek át Velencébe, ahol rendelkezésükre bocsátották a leprások szigetét. A sziget a nyugati örménység egyik legfontosabb kulturális központja lett. A rend azonban két kongregációra szakadt: Ordo Mech. Venetiarum és Ordo Mech. Vindobonensis. Az idősebb örmény szerzetesek 1773-ban Triestbe költöztek, majd 1810-ben Babikian apát vezetése alatt Bécsbe, ahol a most már róluk elnevezett utcában megalapították a mechitarista kolostort, könyvtárat és kulturális központot. A két kongregáció 2000-ben egyesült, és így közös erővel próbál szembenézni a nyugati szekularizáció hatása alatti világunk egyre nagyobb kihívásaival. A mechitaristáknak rendházaik vannak Libanonban, az Egyesült Államokban, noviciátussal Rómában, majd Bécsben, Libanonban próbálkoztak. Jelenlegi egyházpolitikai szempontból azért jelentős a szerepük, mert megpróbálnak híven megfelelni II. János Pál pápa ökumenikus törekvéseinek.

Mint az ősi örmény hagyományok őrei, a Szentatya szemében ők azok, aki az örmény apostoli és katolikus egyház közötti közeledésben a híd szerepét töltik be, törekvésüket az

apostoli egyház is értékeli. (Érdemes megjegyezni, hogy a jelenlegi örményországi érsek, Mons. Nerses Der Nersesian mechtarista szerzetes, és utódlási joggal rendelkező segédpüspöke szintén mechtarista. Az apostoli egyház ugyanis ragaszkodik ahhoz, hogy mechtarista legyen az örményországi érsek).

Az örmény katolikus hierarchia kialakulásában jelentős esemény a XIV. Benedek által az 1742 november 26-i konzisztóriumon létrehozott örmény katolikus pátriárkátus, melynek első pátriárkája az Aleppóból Libanonba menekülő Abraham Ardzivian, aki később az I. Péter nevet vette fel (1742-1749). A Bolognai Egyetem könyvtárában négy értékes örmény evangélium található, amelyek egyértelműen bizonyítják a pátriárka pápa-hűségét: „Jézus Krisztusnak örmény nyelvű és az örmény idő szerint 593-ból, vagyis 1144-ből származó négy szent evangéliumát, amelyet nem sokkal ezelőtt a mezopotámiai Edesszában lévő Szír Szent Efrém kolostorban egy ólomdobozban az oltár alatt találtak meg, Péter Ábrahám Nesor, Cilíciai örmény pátriárka ajándékozta nagy jótevőjének, Őszentsége XIV. Benedek pápának az úr 1743. esztendejében". A két személy közötti kapcsolat meghittebb volt, és kapcsolatuk jobb jövőt ígért, mint a Firenzei Zsinat uniója. A pátriárkátus székhelye a biztonságot ígérő libanoni hegyekben, Harisszában volt, majd 1749-től néhány kilométerrel távolabb Bzommárba került át, ami jelenleg is XIX. Nerses Péter székhelye. Bzommar fennhatósága alá tartozott Cilícia, Szíria, Palesztina és Egyiptom. Róma tulajdonképpen minden püspökséget alárendelt neki, kivéve Isztambul, ahol a korábban latin fennhatóság alá tartozó örmények az 1750-es években egy saját vikáriust kaptak, aki azonban továbbra is a latin apostoli helynök fennhatósága alá tartozott. 1830-ban viszont az örmények egy önálló érsek-prímást választottak, és ezzel kiszakadtak a latin fennhatóság alól, ugyanakkor a cilíciai pátriárkához sem tartoztak. Így de facto három örmény katolikus hierarchia létezett egy időben: Lembergben, Isztambulban és Bzommárban.

A kritikus helyzet a két utóbbi kapcsán merül fel és csak 1866-ban változott, amikor IX. Hassun Péter fennhatósága alatt Konstantinápoly székhellyel sikerült egyesíteni őket. Bizonyos nehézségek miatt (laikusok egyházi ügyekbe való túlzott beavatkozására, az egyház anyagi ügyeinek kezelése) a konstantinápolyi pátriárka széke elhagyására kényszerült, és Rómába menekült, ahol 1911-ben egy örmény katolikus szinódust hívtak össze. Itt rendeződött az örmény hierarchia helyzete.

A helyzet azonban továbbra sem volt megoldott. Az 1915-ös népirtás ugyanis 17 püspökség megszűnését eredményezte, és a török kegyetlenség a klérus 50%-ának halálát okozta (legkiemelkedőbb közülük boldog Maloyan Ignác mardini érsek, akit 2001-ben emelt oltárra II. János Pál pápa). Így Keleten mindössze három örmény katolikus egyházkerület maradt fenn: Konstantinápolyban, az egyiptomi Alexandriában és Aleppóban. Az örmény hierarchia 1928-ban egy újabb szinódusra gyűlt össze Rómában (emléktábláját a római örmény templom őrzi), ahol megszületett a jelenlegi „nyugati” örmény pátriárkátus. Ekkor a pátriárkátus székhelye végérvényesen Bejrútba került (Bzommar). A pátriárkátus magába foglal négy érsekséget (Bejrút, Bagdad, Aleppó és Konstantinápoly), két püspökséget (Damaszkusz és Jeruzsálem), és vannak pátriárkális kormányzóságok is (Isfahan, az egyiptomi Alexandria, Kamisli, Görögország).

Ezzel pedig eljutottunk előadásunk utolsó pontjához, az erdélyi örmények kérdéséhez. Mint ismeretes, az erdélyi örmények ősei Moldvában még nem egyesült örmények voltak. Püspökük 1649 óta Minász volt, aki a gyergyói határszélen letelepedett örményeknek volt a püspöke, de aki útban Lemberg felé hamarosan meghalt (1686). 1684-ben a római Propaganda Fide missziós kongregáció ifjú végzettje, Oxendiusz Verziurescu (1687-1714) érkezett Erdélybe, aki az apostoli örményeket apostoli buzgósággal a katolikus egyház berkeibe térítette. Ő lett az erdélyi örmény püspökség első és utolsó püspöke, utódai ugyanis vagy apostoli vikáriusok, vagy főesperesek voltak. Mivel az örményeknek nem sikerült saját püspököt választaniuk, Róma 1741-ben, elfogadva a helyzetet, az örményeket az erdélyi

püspök fennhatósága alá helyezte.

Jóllehet a Szentszék és Románia közötti konkordátum értelmében 1930. június 5-én megszületett az önálló Katolikus Örmények Ordinariátusa egy apostoli kormányzó vezetése alatt, akinek joghatósága kiterjedt a bukaresti mechitarista misszióra és a csernovici plébániára is, a Román Népköztársaság kikiáltása után (1947. december 30), az örmények attól való félelmükben, hogy a görög katolikusok mintájára őket is beolvasztják a keleti (örmény) egyházba, inkább római katolikusokká váltak. A kommunista Kultuszminisztérium 1951. december 27-én az Ordinariatust a gyulafehérvári püspök alá rendelte, de Lengyel Zoltán apostoli kormányzó (1939-1964) fenntartotta „a joghatóságból folyó és lelki jogokat az örmény szertartású katolikus papokra és hívekre vonatkozólag”. Ezzel részben visszaállott a konkordátum előtti állapot.

Az erdélyi örmények egy csoportja Erdély elvesztése után átköltözött Magyarországra, ahol a budapesti Orlay utcában egyházközséget hoztak létre, lelki gondozásukat pedig a bécsi mechitaristák vállalták. Jelenlegi helyzetük a kulturális (elsősorban nyelvi) nehézségek miatt még tisztázásra vár.

A jelenlegi örmény egyház is imádkozik azért, hogy a fizikai megosztottság ellenére egy maradjon a hit, az ősök hite, im hajragan havadki, ahogyan Nerszesz Shnorhali (1102-1173) írja:

„Egyházai, könnyezetek
Ég nászágyán szép jegyesek
Hű nővérek, jó fivérek,
Négy sarkán e széles földnek,
Városok, kis faluhelyek,
Minden kis népek s nemzetek,
Krisztust mind ki híven követ,
S keresztnek hajt térdet-fejet...”.

Elhangzott Budapesten a Magyarok Házában, 2004. február 19-én

Jegyzetek

1 Örményország kereszténnyé válásának időpontja vitatott, a jelenleg elfogadott 301-es időpont nem reális. B. L. Zekiyán velencei professzor szerint erre leghamarabb 314 körül kerülhetett sor, mert

- 1) ez az egyetlen dátum, amely figyelembe vesz minden hozzá fűződő történelmi eseményt;
- 2) Atanaginesz vértanú ereklyéinek Gergely által Örményországba való átvitele nehezen helyezhető 303-nál korábbi időre, hiszen ez a szent vértanúságának éve;
- 3) Szent Hripszime és Gajane Rómából örmény földre menekült keresztény nők vértanúságának ideje Maxentius idejére tehető, pontosabban 306-ra;
- 4) a Szt. Gergely életében említett zsinat, amelyre a G. Garitte által felfedezett Agatangelosban találunk utalást, és amelyet Gergely püspökké szentelése alkalmával tartottak Cezareában, 314 őszére tehető, hiszen más források tudósítanak arról, hogy az ankyrai zsinat után ugyanabban az évben egy más zsinatot is tartottak;
- 5) nem valószínű a rómaiakkal szövetséget kötött király megtérése és Gergely cezareai útja akkor, amikor a birodalomban üldözték a keresztényeket. Erre leghamarabb 313 után, Daia halála után kerülhetett sor, legvalószínűbb, hogy 314-ben. Mindez nem semmisíti meg Örményország, mint első teljességében keresztény ország „privilegiumát”, hiszen Nagy Konstantin császár milánói rendelete csak a vallásszabadságra vonatkozott. Vö. BOGHOS LEVON ZEKIYAN, *Storia Bella chiesa armena. Appunti schematici delle lezioni*, Roma 2002, 2 III. B.

- 2 Az örmény egyházi függetlenedés történetéhez, az örmény egyházi ideológiához ld. WOLFGANG HAGE, Armenien L, JOSEF HÖFER, KARL RAHNER (Hg.), Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg - Basel Wien, 1957-1965, Bd. 142-45.
- 3 Vö. Ordinarius pro Armenis Catholicis, Kolozsvár 2001, 22
- 4 Exultate Deo kezdetű uniós bulla, vö. DH 1310-1328.
- 5 Keleten vannak káld, maronita, szír, etiópiai antoniánusok, nyugaton a szellemiséget a hoszpitéliusok, antoniusok (1 kolostor, amely 1615-ben alakult, a Szent Antal Lovagrend (1382-ben Albrecht von Bayer) alapította a Szentföld visszahódítása céljából. Vö. HOFIFMANN, K., Antoniusorden, in JOSEF HÖFER, KARL RAHNER (Hg.), Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg - Basel - Wien, 1957-1965, Bd. 1, 676 k.
- 6 Vö. Ibidem.
- 7 1715-ben a görgényszentmirei örmény püspökválasztó gyűlés nem tudott dönteni. Dr. Theodorovics Mihályt (1721-1760) Mária Terézia püspökké nevezte ki, de Dániel Tódor királyi örmény tanácsos megakadályozta a kinevezés végrehajtását. III. Károly király 1738-ban engedélyezte az erdélyi örmény püspök megválasztását, de az örmények nem tudtak a Szentszékkal megegyezni. Vö. Ordinarius pro Armenis Catholicis, Kolozsvár 2001, 34.
- 8 Ibidem, 32.
- 9 Idézet a költő Siralom Edessza elestén c. verséből, in SCHÜTZ Ö. (szerk.), Hajk és Bel harca, Szombathely 1995, 156.

A 2004-es barangolás őseink földjén

(Amint a februári klubestről szóló beszámolóinkban említettük, dr. Szarka György - Gyuri bácsi - ismertette a 2004 augusztus 23-30 közötti Erdély-járó útitervet.)

Erdélyjárás felsőfokon

(Csík, Gyergyó, Mezőség, felső Maros áttörés, Küküllők-mente, Torockói-hegyek, Királyerdő, Kalotaszeg)

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület útiterve

ÚTVONAL: Budapest - Ártánd - Rév - Tordaszentlászló - Torockó - Kolozsvár - Vasasszentgotthárd - Cege - Szék - Szamosújvár - Bonchida - Válaszút - Szászrégen - Marosvécs - Holtmaros - Szalárd - Gyergyóditró - Gyergyószentmiklós - Libán-tető - Zetelaka - Csíkszereda - Csíkszépvíz - Székelyudvarhely - Székelyderzs - Székelydália - Bögöz - Segesvár - Almakerék - Nagybaromlak - Marosszentimre - Tordaszentlászló - Kalotaszentkirály - Nagyvárad - Ártánd - Budapest

Időtartam: 8 nap (2004. augusztus 23-30.)

Autóbuszos útvonalhossz: kb. 2 250 km

Utasbiztosítás: Credit Suisse Rt.

Ellátás: félpanziós (reggeli és estebéd)

Szükséges felszerelés: sportruházat, szélkabát, sportcipő, elemlámpa.

A csoportot erdélyi szakvezetők kísérik a társasutazás kezdetétől annak végéig.

Főbb események:

- Részt veszünk az erdélyi magyarörményekkel a csíkszépvízi találkozón
- Válaszúton irodalmi emlékezést tartunk
- Cegén, Vasasszentgotthárdon és Kolozsváron ugyancsak irodalmi megemlékezések
- A Mezőségen, a Maros-völgyében, a Görgényi- és a Kelemen havasokban a hely szellemét